

Bu Sayıda

Günümüzde kapitalizmin küresel ölçekte yaşadığı kriz, ana akım ve Marksist yaklaşımlar tarafından farklı biçimlerde yorumlandı. Ana akım yaklaşımlar krizi konjonktürel faktörler ile açıklamaya çalışırken, Marksist yaklaşımlar krizin yapısal ve kapitalist sisteme içkin olma özelliğini ön plana çıkardılar. Marksizmin krizleri açıklamakta kullandığı kavramsal dağarcığın zenginliği, aynı zamanda Marx'ın geniş çevrelerde yeniden popülerleşmesine neden oldu. Bu noktada krizlerin kapitalizme içkin olduğuna dair genel saptama yanında, günümüz krizinin tarihsel özgünlüklerini ve farklı toplumsal formasyonlarda aldığı farklı biçimleri ortaya koyabilmek Marksistler açısından can alıcı bir teorik sorumluluk haline geldi. Praksis'in 22.sayısı, bu noktadan yola çıkarak günümüz krizinin tarihsel ve toplumsal özgünlüklerinin anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor. Bu amaçla günümüz krizinin daha önceki krizlerden farkları, kriz sonrası yeniden yapılanma süreçlerinin temel özellikleri, krizin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aldığı farklı biçimler ve Türkiye'de aldığı toplumsal-sınıfsal görünümler sayımızın ana temalarını oluşturuyor.

Bu çerçevede ilk yazımız Serdal Bahçe ve Ahmet Haşim Köse'ye ait. Bahçe ve Köse, çalışmalarında krizin küresel ölçekteki görünümüne ilişkin genel bir çerçeve sunduktan sonra, krizin Türkiye'de aldığı somut sınıfsal biçimleri, 2002 yılından bu yana düzenli olarak yayınlanan TÜİK'in Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerine dayanarak inceliyorlar. Uluslararası ve ulusal düzeydeki makro dengesizliklerin, sınıfsal düzeyde gelir-tüketim dengesizliklerine denk düştüğü görüşünden hareket eden yazarlara göre, sözkonusu dengesizlik emekçi sınıflar için yeni bir sömürü kanalı anlamına geliyor. Emekçi kitlelerin genel olarak borçlanmayla kapattıkları açıkları, onların yaşamsal/toplumsal minimumlarını da yükseltiyor ve reel ücret artışı taleplerini besliyor. Düşen reel emek üretkenliği ile birlikte kâr oranları üzerinde bir baskıya dönüşen bu durum, emek açısından daha uzun çalışma anlamına gelirken, sermaye açısından faaliyet ve faaliyet dışı kârların artması anlamını taşıyor. Toplumsal sermayenin tamamı için geçerli olan bu durum, büyük sermaye açısından aynı zamanda kâr oranlarının da yükselmesi biçiminde tezahür ediyor. Borçlanmanın beslediği finansallaşma üretken sermayenin yaşadığı kâr baskısını azaltırken, emekçi sınıflar için yeni bir tahakküm biçimine dönüşüyor. Öte yandan, aynı süreç devlet borçlanması aracılığıyla, sermayeler arasında ve emekten sermayeye değer aktarımına da yol açıyor. Bahçe ve Köse'ye göre bu görünüm liberallerin halk düzeyinde toplulaştırıp devlet düzeyinde konsolide ettiği makro dengenin, toplumun özünde, yani toplumsal sınıflar ekseninde nasıl farklılaştığını ortaya koyarak kapitalizmin krizini kimlerin ödediği sorusuna da açık bir yanıt getiriyor. Bahçe ve Köse'nin çalışması standart iktisadın makro veri setlerinin Marksist bir bakış açısıyla nasıl okunması gerektiğine dair önemli yönetsel ipuçları ve politik çıkarsamalar içeriyor. Çalışma aynı zamanda sunduğu verilerin zenginliğiyle Türkiye'de kriz sürecinde yaşanan toplumsal-sınıfsal dönüşümün anlaşılması açısından bir başvuru kaynağı oluşturuyor.

Sayımızın ikinci yazısı Pınar Bedirhanoglu'na ait. Bedirhanoglu yazısında kapitalist krizlerin anlaşılmasında önemli kuramsal araçlar sağlayan Marksist kriz yaklaşımlarının, Marx'ın metinlerinin yorumlanması kadar, kapitalizmin tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkan büyük kapitalist krizlerin öğrettikleriyle de şekillendiği görüşünden yola çıkıyor. Bu noktadan hareketle kapitalizmin krizlerini eksik tüketim,

azalan kâr oranları ve aşırı birikim eğilimleri etrafında açıklamaya çalışan Marksist kriz yaklaşımlarının günümüz krizine ilişkin temel savlarını, finansallaşma ve devlet konularına odaklanarak gözden geçiriyor. Farklı Marksist yaklaşımların devlet ve emperyalizm kavramsallaştırmaları aralarındaki farklılıklara ve ortaklıklara dikkat çeken Bedirhanoğlu, makalesini kriz-devlet-emperyalizm ilişkisi üzerine bir tartışma ile sürdürüyor. Yazar, aşırı birikimci kriz açıklamalarının eleştirel bir çözümlemesi üzerinden, finansallaşmanın kalıcı bir nitelik kazandığı günümüz kapitalizminin, 1945'ten bu yana geliştirilen uluslararası uyumlaştırma mekanizmaları ve devletlerin neoliberal dönemde içinden geçtikleri yeniden yapılanma sayesinde, iktisadi istikrarsızlıkların sert siyasi çatışmalara eklenmesini önleme kapasitesini artırmış olduğuna dikkat çekiyor. Günümüz krizine ilişkin olarak Marksistler arasında süregelen tartışmada farklı ekollerin nerede durduğunu, hangi konularda ortaklaşıp hangi konularda ayrıştığını son derece yalın ve kendine özgü bir sistematik içinde ele alan çalışma, literatürün ilk bakışta oldukça karmaşık görünen terimlerini ve taraflarını kavramak isteyenler için vazgeçilmez bir kılavuz niteliği taşıyor ve bu anlamda sonraki dört yazımız için de genel bir çerçeve sunuyor.

Dosyamıza Efe Peker'in çalışmasıyla devam ediyoruz. Peker, yazısında geçtiğimiz Haziran ayında yaşamını yitiren tarihsel sosyolog Giovanni Arrighi'nin kapitalizmin "uzun vadeli" tarihini kavramsallaştırması ve neoliberalizmi bu bağlamda okumasından yola çıkarak bugünkü küresel kriz iktisadi ve siyasi yönlerine değiniyor. Kapitalizmin tarihinin, farklı dönemlerde farklı hegemonik devletlerin biçimlendirdiği, birbirini izleyen "sistemik birikim döngüleri"nden oluştuğunu savunan Arrighi'ye göre her birikim döngüsünün "maddi genişleme" ile başlayıp "finansal genişleme" ile sürdüğünü hatırlatan yazar, bunların ilkinde yatırımların ağırlıklı olarak meta üretimi ve ticarete yöneldiğini ve görece refah sağlandığını, ancak zamanla artan uluslararası rekabet ve sınıf mücadeleleri sonucunda düşük kâr bunalımına girildiğinde, sermayenin spekülasyon yatırımlara yöneldiğini vurguluyor. Arrighi'yi izleyerek finansal genişlemelerin tarihte küresel hegemonik dönüşümlere kapı araladığını ve halihazırdaki hegemonun "sonbaharına" işaret ettiğini belirten Peker, Arrighi'nin neoliberalizmi içinde bulunduğumuz ABD sistemik birikim döngüsünün finansal genişleme dönemi olarak kavramsallaştırdığını hatırlatıyor. Bu bağlamda neoliberal finansallaşmanın bugünkü darboğazının, daha geniş bir bağlamda, yani Afganistan ve Irak işgalleriyle sarsılan ABD hegemonyasının "ölümcül krizi" ile birlikte düşünülmesi gerektiğini savunan yazar, potansiyel çalışma alanı olarak, yeniden yapılandırılarak önemi artırılan G-20'yi ve Çin'in yükselişini incelemenin önemine dikkat çekiyor.

Peker'in çalışmasından sonra günümüz kapitalist krizinin anlaşılmasında kilit bir rol oynayan finansallaşma kavramını farklı boyutlarıyla ele alan üç yazıyla dosyamıza devam ediyoruz. Yazılardan ilki Ali Rıza Güngen'e ait. Güngen'e göre, 2007-2009 krizi ile birlikte çok daha fazla ön plana çıkan ve son otuz yılda küresel kapitalizmdeki finansal işlemlerin artışına referansla kullanılan finansallaşma kavramı, giderek söz konusu dönüşümü anlamak için açıklanması gereken bir süreç olmaktan çıkarak açıklayıcı konumuna taşınmış durumda. Bu durum ise kavramı hem sorunlu, hem de verimli bir araştırma gündemi haline getiriyor. Yazara göre finansallaşma literatüründe üç önemli sorun ön plana çıkıyor. Birincisi, finansallaşma aracılığıyla dönemlendirme girişimlerinin çözümlenmesi birçok araştırmacının geçmişte varolduğu öne sürülen bir altın çağı Bretton Woods'un çöküşü sonrasındaki değişikliklerden ayırmaya meylettiğini gösteriyor. İkincisi, literatür, erken kapitalistleşmiş ülkelere dair stilize bulgulara odaklanırken, "yükselen piyasalar"da yaşanan finansallaşmaya aynı ölçüde dikkat etmiyor. Üçüncüsü, son on yıllarda görülen finansal yeniliklerin sadece biçim olarak değil öz olarak da yeni araçların yaratılması anlamına geldiği düşüncesi zımni olarak kabul ediliyor. Güngen, literatürü kapsamlı bir biçimde gözden geçirdikten sonra finansallaşma kavramının Marksist siyasal

iktisat eleştirisine dayanılarak kullanılmasının bahsedilen sorunların üstesinden gelme ve küresel kapitalizmdeki ana dönüşümleri anlama konusunda faydalı olacağını vurguluyor. Yazar son olarak finansallaşma kavramının sınıf ilişkilerindeki dönüşüm ve son küresel krizle ilgili çözümlemelerdeki yerine değinerek finansallaşma sürecinin işçi sınıfı üzerindeki siyasal yansımaları üzerinde daha fazla düşünülmesi gerektiğine dikkat çekiyor. Güngen'in çalışması finansallaşma kavramı etrafındaki sis bulutunu dağıtarak, kavramın göndermede bulunduğu gerçek tarihsel-toplumsal süreçlerin anlaşılması yolunda önemli katkılarda bulunuyor.

Finansallaşmaya ilişkin ikinci yazımız Gaye Yılmaz'a ait. Günümüz krizini sermayenin yeniden üretim sürecindeki tıkanıklıktan kaynaklanan para-sermayenin aşırı birikimi üzerinden açıklayan Yılmaz, krizin analizinde ağırlık kazanan finansallaşma vurgusunun, finansal alan ile üretim alanını birbirinden bağımsız ele alma eğilimlerini belirginleştirdiğine dikkat çekiyor. Bu bağlamda yazar, para-sermaye ve üretken sermayeyi birbirinden kopuk olarak ele alan çalışmaların tersine, para-sermaye alanındaki kriz dahil bütün dönüşümlerin meta üretimindeki gelişmelerle sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermeyi amaçlıyor. Yazar çalışmasının ilk bölümünde 1970'lerden bu yana meta dolaşımından gelen para-sermayenin genişlemiş yeniden üretime dahil edilmesini zorlaştıran yapısal koşulları, üretimin coğrafyasındaki değişimler bağlamında analiz ediyor. Bir sonraki bölümde para-sermayenin finans alanına yönelmesinin sermaye açısından bir tercih olmaktan çok yapısal bir zorunluluk olduğunu gösteriyor. Son bölümde yazar, genelde üretimle ilişkisizliğine referansla "sanal" olarak adlandırılan finansal alanın, özelde ise hisse senedine ve vadeli kağıtlara dayalı sermayenin, meta üretimiyle olan ilişkisini kriz bağlamında analiz ediyor. Söz konusu ilişkinin gün ışığına çıkarılması için, makro ve mikro düzeydeki analizlerin ortaklaştırılmasını, yani tüm bir kapitalist sınıfın yönelimleri ile tekil kapitalistlerin yönelimlerinin bir arada ele alınması gerektiğini savunuyor. Yılmaz böyle bir yaklaşıma dayanarak finans ile üretim arasındaki içsel ilişkilerin somut olarak gösterilmesinin işçi sınıfı açısından da önemli politik sonuçları olacağına dikkat çekiyor. Krizin nedeninin sermayenin kıtlaşması değil, tam tersine aşırı birikimi olduğu vurgusunun, örgütlü emeğin sürekli yeni tavizler vermesine dayalı politikalara karşı, yaratılmış bütün zenginliklerden talepkâr olacağı dayanışmacı örgütlenme ortamlarının yaratılmasına katkıda bulunacağını hatırlatan yazar, bu saptamasıyla önümüzdeki dönemin sendikal politikaları için anlamlı bir dayanak noktası sunuyor.

Finansallaşma ile ilgili son yazımız ise Nuray Ergüneş'e ait. Ergüneş çalışmasında finansallaşma literatüründe çokça ihmal edilen bir boyutu, finansallaşmanın geç kapitalistleşen ülkelerde nasıl biçimlendiğini Türkiye örneğinden hareketle ele alıyor. Ergüneş'e göre geç kapitalistleşen ülkeler finansallaşmanın etkisini doğrudan yabancı sermaye veya hisse senedi yatırımları biçimindeki sermaye hareketleri üzerinden yaşıyor ve döviz biçimindeki para sermayeye olan ihtiyaçlarını karşılayarak sermaye birikimlerini arttırmak amacıyla bu hareketlerden yararlanmaya çalışıyorlar. Aynı zamanda sermaye hareketlerini bu yönde düzenlemek ve bu hareketlerin ekonomide yarattığı etkileri azaltabilmek amacıyla makroekonomi politikalarında değişikliğe giderek, rezerv birikimi ve enflasyon hedeflemesi politikalarını benimsiyorlar. Türkiye'nin de 2000-1 krizi sonrasında enflasyon hedeflemesi programını benimsediğini ve hızlı bir büyüme yakaladığını belirten Ergüneş, bu süreçte uluslararası sermaye ile bütünleşme sürecinin hızlandığını, üretimin yapısının da dönüşüme uğradığını, ara ve yatırım malları üretiminin en dinamik sektörler haline geldiğini vurguluyor. Ergüneş'e göre bu anlamda 2000-1 krizi Türkiye sermayesi için bir dönüm noktası oluşturmakla birlikte uluslararası para-sermaye hareketlerinden yararlanılarak yakalanan bu büyüme kendi dinamiklerine bağlı "kırılgan" bir yapıyı da beraberinde getirdiği için bugün bu büyümenin sonuna gelinmiş durumda.

Ancak sözkonusu kırılganlığın daha önceki yıllarda deneyimlenen finansal alanda krizlere gebelik anlamında bir kırılganlığı değil uluslararası sermaye ile entegre olmuş bir yapı içinde üretim alanına ilişkin yaşanan sıkışıklıkları ifade ettiğini belirten yazara göre, reel sektörün oldukça yüksek oranlara ulaşmış dış borcu, küresel krizin sonucu olarak yaşanan kredi ve likidite sıkıntısı ve uluslararası piyasalarda yaşanan daralma temel sıkışma noktalarını oluşturuyor. Ayrıca yazar, bu dönemde artan bireysel borçlanmanın, verili ücret düzeylerinde çalışmanın bir başka deyişle emeğin denetiminin de önemli araçlarından birine dönüştüğünü vurguluyor.

Dosyamızın son bölümünü Türkiye’de kriz sürecinde sınıf mücadelelerini ele alan iki yazıya ayırıyoruz. Yazılardan ilki Özgür Müftüoğlu ve Yasemin Özgün’e ait. Türkiye ekonomisinin küresel kapitalizme eklemlenme sürecinin büyük ölçüde ekonomik krizlerin zorladığı koşullar içinde gerçekleştiğini belirten Müftüoğlu ve Özgün, 2008 krizinin de aynı doğrultuda yeni bir “fırsat”a dönüşüp dönüşmeyeceği sorusunun yanıtının sınıf mücadelelerine bağlı olduğunu vurguluyorlar. Kriz sürecinde yaşam koşulları giderek ağırlaşan işçi sınıfının uygulanan politikalara ne ölçüde direneceği ile yakından ilişkili olan bu sorunun yanıtının, Türkiye’de toplumsal yapının önümüzdeki süreçte alacağı şekli de belirleyeceğini belirtiyorlar. Çalışmalarında bu sorunun yanıtına katkıda bulunmak üzere, 2008 krizine girerken işçi sınıfının durumunu; kriz sürecinde sınıflar arası mücadelenin seyrini; sermaye, işçi sınıfı ve sendikaların kriz karşısındaki tutumlarını ve kriz sonrasında uygulanan ekonomi politikalarının içeriğini ayrıntılı bir biçimde inceleyen yazarlar, dünyada yaşanan gelişmeleri de dikkate alan kapsamlı bir analiz sunuyorlar. Türkiye’de sendikal hareketin krizin ardından gelen piyasalaştırma, güvencesizleştirme gibi süreçlere etkili bir biçimde karşı koyamamasının nedenleri üzerinde de durduktan sonra, krizin emekçiler için derinleşerek sürdüğünü ve bu süreçte emekçilerin işsizlik ve yoksulluk sarmalından çıkarak kendi krizlerini aşmasının sınıflar arası mücadelede oluşturabilecekleri güce bağlı olduğunu belirtiyorlar.

Praksis’in 22. sayısını İrfan Kaygısız’ın yazısıyla noktallıyoruz. Kaygısız, çalışmasında Türkiye’de 2008 krizine karşı bir yıllık süreçteki işçi direnişlerinin bilançosunu çıkarıyor. Bu amaçla Ekim 2008-Eylül 2009 döneminde işyeri odaklı yapılan eylemleri, işgal, grev ve diğer direnişler olmak üzere üç grupta ele alan yazar, sözkonusu dönemde işçilerin işten çıkarmalara karşı en çok kullandıkları mücadele aracının işyeri işgalleri olduğunu belirtiyor. Kaygısız’a göre işgaller, çoğu zaman işe iade ile sonuçlanmasa da, başka işyerlerindeki eylemler için tetikleyici etki yaratabiliyor ve diğer işverenlerin işçilere yönelik saldırısını engelliyor. Kaygısız bu dönemde grevlerin ise temel mücadele aracı olmadığını, geleneksel sendikaların bu süreçte işverenlerin uygulamalarını krizin doğal sonuçları olarak görmeleri nedeniyle greve çıkmadan bir biçimde uzlaşmayı tercih ettiklerini vurguluyor. Kaygısız’ın çalışmasından iki anlamlı sonuç çıkıyor. Birincisi, işçi eylemlerinin başarısını sadece kendi somut talepleri ekseninde değil, genel olarak işçi sınıfı için orta ya da uzun dönemde yarattığı etki ile de değerlendirmek gerekiyor. İkincisi, yükselen bir işçi hareketinden söz edebilmek için işçi eylemlerinin sendika bürokrasileri üzerinde baskı yaratacak güce ulaşması gerekiyor. İşte Kaygısız’ın incelediği dönemin hemen ardından ortaya çıkan TEKEL işçilerinin direnişi, tam da bu iki noktada sınıf mücadelesi açısından bir dönüm noktası oluşturuyor. Bu nedenle sayımızı onurlu direnişleriyle Türkiye’de sınıf mücadelesinin parametrelerini değiştiren TEKELİ işçilerine adıyoruz.